

Проф. др. Бранко ПОПОВИЋ
(Југославија)

ДВА ЗАПИСА О МИЛОСАВУ БАБОВИЋУ

I

Његошево потомство

Писци Црне Горе и кад очљиво не следе Његоша, осећају га у засенченим слојевима свог уметничког памћења. Ослонац на Његоша давао је сигурност, био естетска мера и етички путоказ даровитим писцима. Моћни Његошев глас недаровите је подстицао на празнословну галаму. Бабовић пише о Његошу и о његовим даровитим следбеницима. У девет аналитичких интерпретација промишља Његошеву поезију и прати његошевске одзиве у његовим завичајним следбеницима. По два текста посвећена су *Његошу*, *Лалићу* и *Зоговићу*, а по један *Марку Миљанову*, *Чеду Вуковићу* и *Петру Ђурановићу*.

Професор Бабовић је познатији по радовима из руске књижевности, у којима се афирмисао као врстан тумач дела *Достојевског*, *Толстоја*, *Чехова*, *Шолохова*, *Леонова*, *Пастернака*, *Блока* и *Јесењина*. За те је радове (и за преводе из руске белетристике) добијао највиша признања у самој Русији.

Нашим књижевним темама интензивније се бавио тек кад је прошао кроз одличну школу руске универзитетске књижевне критике, којој је - у њеним најбољим изданцима - наслеђе *формализма* помогло да се научно утемељи и избегне плићаке, безмало обавезног, идеологизирања и социологизирања.

Готово све Бабовићеве критичке анализе мотивисане су потребом да се исправе неке просуђивачке нетачности раније критике, да се врати књижевна правда неким неправедно запостављеним делима или писцима, односно да се неке потврђене вредности образложе убедљивијим естетичким аргументима.

Упркос неким добронамерним заблудама да су *Његош* и *Марко Миљанов* сасвим самоникле књижевне појаве, Бабовић доказује да је *Његош* стваралачки стасавао у европском, првенствено романтичарском културном контексту, а *Марко Миљанов* у црногорском културном миљеу свога времена, уз *Библију*, народне песме, и самог *Његоша*.

Романтичарска је и Његошева опсесија *косовским митом*, те *Обилићем* и *Карађорђем* као реализаторима косовске ослободилачке идеје.

Иако је својевремено Иво Андрић темељно образложио *Његошеву* опчињеност косовским митом, педесет је година то прећуткивано да би се народ "заштитио" од Његошевог србовања. Настављајући и продубљујући Андрићеве идеје, Бабовић систематично и убедљиво потврђује да су косовском миту уметнички корени *Горског вијенца*.

Милосав Бабовић је први на савремен начин проучио уметничку функционалност, а посебно фигуративност језика *Марка Миљанова*. Он је скрупулозном естетском анализом открио богат регистар реторичких фигура, веома делотворан књижевни укус и велику наративну даровитост. Мала писменост није спутала снагу и лепоту усмене речи.

Два критичка текста Бабовић је посветио Лалићевим романима - *Раскиду* и *Лелејској гори*. У анализи *Раскида* следи методологију *Лотманове* семиотичке школе, захватајући претежно план уметничког израза. Пре него ће се посветити знаковним системима романа, Бабовић ће открити сложену жанровску структуру романа, убедљиво показујући да *Раскид* испуњава вишеструка жанровска својства, па се, с приближно једнаким разлозима, може на више начина класификовати: као ратни роман, идеолошки роман, историјски роман, социјални роман, психолошки роман, филозофски роман, роман о робији, романсирана биографија итд.

У студијској анализи *Лелејске горе* Бабовић је нашао оригиналне углове посматрања и дао одличан допринос тумачењу овог најкомплекснијег Лалићевог романа. Помагао се критичким искуством у тумачењу великих руских романа, затим вишком знања о романсијери, времену, крају и приликама о којима роман приповеда. То му је - уз префињену осетљивост за поетске вредности - дало полет за шире и поузданије просуђивање, особито о питањима односа историје и њене уметничке интерпретације.

Управо однос између историје и поезије биће средишни критичарев задатак при тумачењу *Зоговићеве* песничке књиге *Књажевска канцеларија* и *Вуковићевог* историјског романа *Поруке*. У оба случаја Бабовић је загледао у пишчеву књижевну радионицу да би акрибијом проицљивог научника откривао како се чињенице историје преобликују да би зрачиле уметношћу. Интересантан је по неочекива-

ности Бабовићев налаз да је основни поетски тон Зоговићевих *Дошљака* преузет из Библије (*Плач Јеремијин*).

Анализујући поезију ("болова и аманета") Петра Ђурановића, Бабовић - и у тематици и у поетским ставовима - налази наставак патриотске поезије о "лепоти умирања", занесеност славом и љубављу према Црној Гори и Русији и опхрваност тугом према голооточким страдалницима.

Бабовићев критички текст најчешће је дводелан. У краћем уводу даје се или историја тумачења дела, или глобални увид у његову структуру, или, пак, теоријски основ критичког опредељења. Иза увода следи темељна критичка елаборација уметничких квалитета дела. Битан је критичарев (научни) став: тумачи се и просуђује само на основу минуциозног истраживања. Анализује се претежно језички слој и у њему се откривају главни токови књижевне уметности.

Бабовић је полемичан дух. Полемичка енергија даје његовој критици пожељну прегнантност и драж позитивне ангажованости. Само се гдекад песников и критичарев полемички глас здружује долазећи на ивицу пренаглашене субјективности.

Милосав Бабовић сједињује драгоценост својства не само сензибилног критичара и савесног истраживача него и врсног писца. Истина, овакве темељне анализе, да би пружиле задовољство, траже напор стрпљивог читања.

II

*С Михаилом Лалићем у логору "Павло Мелас"**

У добру је лако добро бити
Његош

Милосав Бабовић је скоро целу годину дана (од средине маја 1943. до седмог априла 1944) био заточен, заједно са Михаилом Лалићем, у немачком логору "Павло Мелас" крај Солуна. (Пре солунског логора Лалић је тамновао у колашинском затвору од 2. IX 1942. до 15. маја 1943).

Мада су обојица завршили беранску гимназију и студирали на београдском Правном факултету**, Бабовић упознаје Лалића тек на путу за солунски логор. Седам година млађи од Лалића, Бабовић је, ипак, из Берана и Београда, понео у сећању име будућег писца, најпре по "гласу" о његовој гимназијској изузетној писмености и по причи "Обрад и Мајо", коју је Лалић објавио у "Младој култури" у Београду 1939. године.

Заједничка опсесија литературом учинила је да се између толико других логорских невољника упуте један на другог и постану пријатељи од поверења.

* Успомене су објављене у Гласнику ОУ ЦАНУ, 13, 1995, 53-71.

** Бабовић је касније завршио студије русистике на Филозофском факултету

Бабовићева логорска сећања стога прате на два плана Лалићево логорство: опасности и беде заточеничког живота и - упркос неприликама - тамошњи Лалићев приповедачки рад. Тако Бабовић спасава од заборава не само Лалићеве тамничке (не)згоде него и "васкрсава" (реконструише) једну тамо написану (па несталу) приповетку. Бабовићево задивљујуће памћење чини га оним идеалним читаоцем који стваралачки сарађује са аутором дела; те ако прича ишчили из пишчеве меморије или страда у његовој несигурној "ризници", она продужава да траје у читаочевом памћењу. Читалац - по заслуги - осваја коауторску позицију.

Иако то није правило, идеални читалац је и потенцијални приповедач. Бабовић своје логорске успомене мозаички склапа, следећи једну (и Лалићу својствену) приповедну технику наизменичног смењивања тематских јединица.

Бабовићеве логорске успомене стичу жанровска својства наративне прозе: приповеда се и о писцу и о његовом приповедању. Једним својим слојем успомене постају интерпретативни метатекст.

Беду своје логорске неслободе Лалић превладава слободним и ризичним узлетима имагинације. *Ризичним* зато јер у фашистичком логору твори причу о револуционару који се спрема за борбу против Франковог фашизма у Шпанији. Тиме и себе и свог изабраног читаоца (каснијег биографа, Бабовића) излаже страшним опасностима. Неки писац-опортунист "убијао би време" и "пекао занат" вежбајући перо на увек пожељним љубавним згодама. Лалић се, међутим, истрајно клонио таквог опортунизма и таквих мотивских "плићака".

Виђен кроз своју причу "На вјетровима" - коју Бабовић веома исцрпно реконструише - Лалић бива онај исти нама знани писац из својих касније писаних дела. Само "на вјетровима" *борби* његови јунаци обезбеђују "улазницу" достојну лалићевске приповедне уметности. И у овој се причи челно место даје интелектуалцу из пишчевог завичаја. Протагониста приче, Вукашин Радуновић, припада истој "крвној групи" револуционара какви ће бити Тајовић и Доселић. Сви они носе део Лалићеве личне опсесије *устаништвом* и *историјом* (која се исцрпљује у стално понављаној ратној трагедији). Дакле, Радуновић је претеча каснијим младим "изменитељима света" - Тајовићу и Доселићу, занесеним - као и њихов аутор - планетарном утопијом о егалитаристички уређеном друштву будућности.

Млади научник Радуновић истовремено ради на "два разбоја": истражује и промишља историју Карађорђево ослободилачке револуције - и планира сопствени пут у шпанску антифашистичку револуцију. Хоће да буде и истраживач и творац историје. Истраживање му је научна амбиција даровитог историчара, али и нужна предспрема за лични удео у промени савремене му (од фашизма угрожене) стварности.

Слично Тајовићу и Доселићу - и Радуновић је пишчева лична пројекција. Док је приповедањем припремао Радуновића за одлазак у шпанску антифашистичку битку, себе је духовно припремао за *излазак* ка грчким партизанима. (Себе и Доселића у роману *Раскид*).

Бабовићеве логорске успомене комплементарне су с Лалићевим романом *Раскид*. Као што и сам Бабовић истиче (у есеју о овом роману*, Лалић је у лик главног јунака, Доселића унео добар број аутобиографских података. Пошто Бабовић подробно и пластично слика и Лалића-логораша и општу логорску атмосферу, његова логорска запажања доприносе бољем разумевању романа *Раскид*, особито прецизнијем уочавању и тумачењу аутобиографске компоненте романа.

Неки карактеристични детаљи и поступци које Лалић истиче код Доселића (носи сукнено одело, ради на гробљу, свађа се са четницима-логорашима, на ризичан начин пркоси Немцима и др.) тичу се, у ствари, самог Лалића, што проистиче и из Бабовићевих сећања. Али и сам ће Лалић (у једном интервјуу) описати извесну своју драматичну ситуацију *идентичним речима*, којима исту ситуацију, као своју, излаже Нико Доселић у *Раскиду*. Упоредимо два описа:

(I) *Љубиша Рајковић* пита Лалића: "Који Вам је тренутак у животу био најтежи?"

Лалић одговара: "У животу сам имао доста тешких тренутака. Мислим да ми је најтеже било једног априлског дана 1942, кад сам се нашао опкољен четничком хајком, а код себе *нијесам имао ништа од оружја*, чак ни *ножа да се закољем*." (*Овдје*, Подгорица, март 1984, стр. 5).

(II) *Говори Нико Доселић*:

"Најгоре ми је било у шуми крај Капе - *нијесам имао* у рукама *ништа од оружја*... Педесет корака изнад мене, андријевичка милиција с командантом Слином Мачковићем, сто корака испод мене, беранска бригада Рика Гиздића, а ја немам ни *цепног ножа да се закољем*."

(*Раскид*, Нолит, 1981, 362; делове цитатâ подвукао Б.П.)

У оба случаја бира се исти најтежи животни трен - моменат кад је осамљеник опкољен четничком хајком у пишчевом завичају, па то оба пута, самоисповедно, описује истоветним речима: "нијесам имао ништа од оружја", "ни ножа да се закољем". Несумњиво, Доселић претежно узима улогу Лалићевог alter-ega.

Зашто је то најтежи Лалићев (и Доселићев) животни тренутак? Зато што се тог тренутка морао *предати* непријатељу. Да спречи *понижење* предаје, није могао - без оружја - херојски себи одузети

* "За читаоце савременике није тајна да је Лалић у *Раскиду* испричао један период свог живота." (М. Бабовић: "Знакови у *Раскиду* Михаила Лалића". У књизи *Његош и следбеници*, стр. 141)

живот. Најтежи је тренутак: *испуштена прилика за хероинку* саможртвовања. Бекством из логора у партизане, Лалић - као и Доселић у *Раскиду* - *раскида* са понижавајућом логорашком судбином. То је хероичко финале романа. Али то је и (компензационо-рехабилитациона) биографска вертикала самога Лалића. Кретање ка тој биографској вертикали - једно је од темељних смисаоних усмерења романа и један од кључних мотивационих покретача романескне приче.

Из овог угла гледане, Бабовићеве логорске успомене постају приповедна паралела *Раскиду*. Оне су (литераризовањем) немаскирана, документарна допуна аутобиографских слојева Лалићева романа. Пошто је Бабовић својим аналитичким текстом "Знакови у *Раскиду* Михаила Лалића" (језиком књижевно-теоријске експертисе) дешифровао структуру Лалићевог уметничког мишљења, својим је *Успоменама* осветлио амбијент романа и, низом уверљиво сликаних епизода, доградио људски лик његовог творца.

Велики ствараоци вредности и својим примерним животом увећавају општељудске вредности. Стога се и биографско откривање величине великих узима као вредност по себи. Бабовић уверљиво сведочи да је Михаило Лалић не само одолевао искушењима заробљеничких тегоба и опасности него да је и у таквим околностима показивао примерну моралну доследност. Он је и у логорској неслободи онај исти морални и идејни чистунац каквог га познајемо из каснијег, мирнодопског живота: увек несклон компромисима који би подривали његове строге моралне назоре. Пример са одбијањем да прихвати бољи начин исхране, послужио је као подстицај и особљу болнице, које му је то нудило, да се и само врати на оскудни заједнички казан логораша.

Мада су занимљиве записе о Лалићу објавили *Ерих Кош*, *Танасије Младеновић*, *Јара Рибникар* и *Душан Костић*, Бабовићева мемоарска сведочења о Лалићевом заробљеништву - најдрагоценији је допринос пишчевој биографији. Та сведочанства одлично допуњују Лалићеву аутобиографску прозу - *Epistolae seniles*, која слика портрет будућег уметника у (предратној) младости, његово предшколско, школско и универзитетско доба.

Изузетност је Бабовићевих сећања у томе што напоре до излажу и компетентно укрштају животну и стваралачку компоненту Лалићеве личности, чиме на оба плана чине важну услугу будућим истраживачима.

Проф. др Бранко Попович

ДВЕ ЗАПИСКИ О МИЛОСАВЕ БАБОВИЧЕ

(Резюме)

В книге *"Негош и его последователи"* Милосав Бабович в девяти статьях излагает, аналитическим способом, свое понимание поэтики творчества Негоша, отклики и влияние ее в поэтическом творчестве пяти его последователей, черногорских писателей.

В статье о "Горном венке" автор указывает на начала поэтики романтизма и функцию Косовского мифа в структуре этого произведения. В творчестве народного сказителя Марка Милянова Поповича, Бабович открывает богатство фигуративности. Субтильным анализом текстов романов Лалича "Лелейска гора" и "Разрыв", Бабович выявляет сущность идейных и эстетических основ поэтики известного романиста. В интерпретации сборника стихотворений "Княжеская канцелярия" Радована Зоговича и романа "Послания" Чеда Вуковича, основной целью исследователя был показ *соотношений истории и поэзии*, вернее, творческого перевоплощения исторических документов и фактов в поэтическое искусство. Наконец, анализом стихотворений Петра Джурановича Бабович подчеркивает их тематические доминанты: красоту жертвования за идеал свободы; любовь к Черногории и к России; сострадание к страдальцам югославского гулага Гольий Остров.

Бабович прожил целый год вместе с романистом Михаило Лаличем в немецком лагере для военнопленных "Павлос Мелас", близ Салоники /Греция/. Позже он написал воспоминания о близком друге, будущем великом писателе. Исключительная ценность воспоминаний Бабовича в том, что он параллельно излагает жизненую и творческую компоненты судьбы Лалича и таким образом делает исключительную услугу будущим исследователям его биографии и творчества.

